



EDMUND JUŚKO

Działalność Rady Szkolnej Krajowej na rzecz szkoły ludowej w autonomicznej Galicji

Activities of the National School Council for the Folk School in Autonomous Galicia

Doktor habilitowany profesor UR, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Katedra Historii i Teorii Wychowania, Polska

Streszczenie

Odnosząc się do RSK i jej działań w sposób ogólny, należy stwierdzić, że jako instytucja publiczna zrobiła tak dużo, że trudno sobie wyobrazić sytuację, w której przyszłoby budować system oświatowy II Rzeczypospolitej bez jej dokonań. W okresie swej działalności posiadała w szeregach jednostki wybitne. Jej członkowie, starając się przeciwstawić różnym koniunkturalnym wpływom, wykazywali profesjonalizm i względny obiektywizm, który przyniósł wymiennie pozytywne efekty. Była bardzo ważną instytucją autonomii galicyjskiej, która zasłużyła się dla rozwoju i polonizacji szkolnictwa w zaborze austriackim. W zaborze austriackim To dzięki Radzie i przeważającej części jej działaczy w zaborze austriackim najwcześniej dokonały się zmiany, które miały istotny wpływ na dalszy rozwój szkolnictwa polskiego budowanego po 1918 r. Warto o tym pamiętać, obchodząc setną rocznicę odzyskania niepodległości po zakończeniu Wielkiej Wojny.

Słowa kluczowe: Galicja, autonomia, Rada Szkolna Krajowa, szkoła ludowa

Abstract

Referring to the National School Council (Rada Szkolna Krajowa) and its activities in a general manner, it should be stated that as a public institution, it did so much that it is difficult to imagine a situation in which the educational system of the Second Polish Republic would be built without its achievements. During its activity, the Council had outstanding units in the ranks. Its members, trying to counteract various cyclical influences, showed professionalism and relative objectivity, which brought measurable positive results. It was a very important institution of Galician Autonomy, which contributed to the development and polonize of education in the Austrian Partition. In the Austrian Partition, thanks to the Council and the majority of its activists, changes were made at the earliest. These changes had a significant impact on the further development of Polish education built after 1918. It is worth remembering during the celebrations of the 100th anniversary of Poland's independence after the end of the Second Great War.

Keywords: Galicia, autonomy, The National School Council, folk school

Wstęp

Prezentowany artykuł ma charakter bardzo syntetyczny. Jest ogólną próbą przedstawienia roli Rady Szkolnej Krajowej (RSK) w rozwoju i funkcjonowaniu szkół ludowych Galicji lat 1868–1921, a tym samym ich wpływu na kształtowanie się systemu szkolnictwa powszechnego II Rzeczypospolitej. Dla powstającego po latach rozbiorów niepodległego państwa polskiego odbudowywanie szkolnictwa było jedynym z najważniejszych priorytetów.

Zmiany dokonywane wewnątrz państwa austriackiego w latach 1860–1867 objęły również system szkolnictwa. Przekształcenie monarchii w państwo dualistyczne, przeprowadzane reformy, a przede wszystkim wprowadzenie nowej konstytucji w 1867 r. oraz uchwalanie kolejnych nowych ustaw w latach 1868–1873 poważnie wpłynęło na cały system oświaty austriackiej, w tym też galicyjskiej.

W samej Galicji duch odnowy życia politycznego i społecznego nabrał cech charakterystycznych, które nadały mu znamiona odrębności. Wyróżniającą odrębność ruchów galicyjskich należy jednak łączyć ze zmianami ogólnopaństwowymi monarchii. Likwidacja na mocy patentu cesarskiego z 20 października 1860 r. samodzielności Ministerstwa Wyznań i Oświaty i włączenie jego struktur do Ministerstwa Stanu przeniosło wszelką inicjatywę zmian systemu oświatowego na forum parlamentu wiedeńskiego oraz sejmów krajowych (Engelbrecht, 1986, s. 517–520). Przyjęcie przez Radę Państwa 5 marca 1862 r. ustawy o reprezentacji gminnej ściśle wiązało się ze sprawą reformowania szkolnictwa ludowego oraz reorganizacji nadzoru szkolnego (Kasperek, 1884, s. 3). Na mocy tej ustawy połączono przyznanie autonomii gminom z przymusowym ich zaangażowaniem się w sprawę oświaty.

Dążenia Galicji do reform systemu szkolnego należy łączyć także z zatwierdzeniem statutu krajowego i powołaniem Sejmu Krajowego oraz dużą aktywnością polityków polskich w zakresie oświaty (Dutkova, 1995, s. 137). Wszystkimi zgłaszanymi inicjatywom towarzyszyły ożywione dyskusje nad kierunkami przedkładanych zmian, prowadzone w największym stopniu w dwóch ośrodkach: lwowskim (głównie z udziałem Henryka Schmitta) i krakowskim (z dominującą rolą Józefa Dietla) (Majorek, 1980, s. 1–4).

Prace Sejmu zmierzające do powołania RSK, realizujące program szerokiej autonomii szkolnictwa, były jednym z wielu elementów walki politycznej o całościowe uniezależnienie kraju i uzyskanie odrębności na wzór Węgier. Takie postrzeganie reform szkolnictwa przez Sejm Krajowy i Koło Polskie w Radzie Państwa doprowadziło do uwikłania w walki polityczne spraw szkolnictwa galicyjskiego i poważnie opóźniło dokonanie jego reform. Uzyskanie przez Galicję autonomii pozwalało w ograniczonym zakresie na tworzenie podstaw demokratycznej szkoły polskiej. Liczne postulaty w sprawie powołania polskiej władzy szkolnej zostały zrealizowane przez sejm galicyjski dopiero w 1866 r.

Po uzyskaniu autonomii przed polskim szkolnictwem w Galicji pojawiły się szersze możliwości rozwoju. Wyrazem tego była powołana do życia w 1867 r. RSK, która będzie pełnić funkcję władzy zwierzchniej nad polską oświatą w zaborze austriackim.

Na jej czele z urzędu stanął namiestnik Galicji. Jednym z propagatorów idei utworzenia Rady był dr Józef Dietl, wybitny publicysta, działacz społeczny oraz profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Powstała RSK przejęła funkcję władzy zwierzchniej nad polską oświatą w zaborze austriackim, w tym szkolnictwem ludowym. Działania jej doprowadziły do jego rozwoju i polonizacji. Dokonane dzięki Radzie zmiany będą miały istotny wpływ na dalszy rozwój polskiego szkolnictwa powszechnego budowanego już w niepodległej Polsce.

Rada jako inicjator szeregu prac ustawodawczych

22 maja 1868 r. zarząd nad szkołami ludowymi przejął władze świeckie, a ustawa szkolna austriacka z 14 maja 1869 r. wprowadziła w monarchii austro-węgierskiej nowy system szkolnictwa elementarnego. Dokonała ona w nim zasadniczych zmian – dotychczasową szkołę trywialną zastąpiła szkoła ludowa. Wprowadziła pewne zmiany dotyczące nauki pisania i czytania w języku polskim, wiadomości z geografii, historii, przyrody, gospodarstwa wiejskiego oraz poszerzane wiadomości z matematyki. W programie pracy wychowawczej większy nacisk został położony na treści narodowe, polskie.

2 maja 1873 r. uchwalona została ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci. Zgodnie z ustawą szkoły elementarne w Galicji zostały podzielone na szkoły ludowe pospolite i wydziałowe – stanowiące ich nadbudowę. Szkoły ludowe dzieliły się na 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6-, 7- i 8-klasowe. Liczba klas uzależniona została od liczby nauczycieli, ta zaś od liczby dzieci w wieku szkolnym. Szkoły ludowe były bezpłatne i miały być organizowane w każdej gminie, która wspólnie z miejscowym właścicielem ziemskim miała obowiązek ją utrzymywać.

Następne ustawy z 2 maja 1883 r. i z 2 lutego 1885 r. przekazały więcej uprawnień ustawodawstwu krajowemu w zakresie tworzenia norm programowo-organizacyjnych szkolnictwa ludowego. Duży nacisk położono także na kwestie wychowawcze. Z kolei ustawa z 1893 r. wprowadziła nowe programy – dwie kategorie szkół: wiejską i miejską. Na wsi miały istnieć szkoły 1-, 2-, 3-, 4-, a w mieście 5- i więcej klasowe.

Natomiast ustawa z 23 maja 1895 r. o zakładaniu i urządzaniu szkół publicznych ludowych w zasadniczy sposób sankcjonowała to, co już w zakresie organizacji funkcjonowało. Z niewielkimi poprawkami obowiązywała ona do końca istnienia monarchii austriackiej.

Stworzenie systemu nadzoru nad szkołami ludowymi

Rady szkolne okręgowe

Organizowanie niższych szczebli nadzoru szkolnego, od którego bezpośrednio zależało reorganizowanie i zakładanie szkół oraz opieka i kontrola nad nimi, było także ważnym elementem działalności RSK. Na terenie Galicji kwestia nadzoru nad szkolnictwem została uregulowana ustawą państwową z 26 maja 1868 r. Zawierała ona zasadnicze postanowienia dotyczące władz nadzoru szkolnego. Skład i zakres działania rad szkolnych okręgowych sprawujących nadzór nad szkołami ludowymi określiła ustawa krajowa z 25 czerwca 1873 r. (Ustawa, 1873, nr 255).

Do zadań rady szkolnej okręgowej w szczególności należało: reprezentowanie na zewnątrz spraw okręgu szkolnego, dokonywanie przeglądów stanu szkół w okręgu, ogłaszanie ustaw i rozporządzeń wyższych władz szkolnych w kwestii spraw szkolnych, zakładanie nowych szkół, nadzorowanie budynków szkolnych, zaopatrywanie szkół w sprzęty i zaspakajanie innych w tym zakresie potrzeb, sprawy służbowe nauczycieli, organizowanie konferencji nauczycielskich, nadzorowanie bibliotek szkolnych i dla nauczycieli, organizowanie rad szkolnych miejscowych, przygotowywanie sprawozdań dla wyższych władz szkolnych (Ustawa, 1873, nr 255).

Rady szkolne miejscowe

Do zadań rady szkolnej miejscowej należały kwestie płac nauczycieli, przyjmowanie skarg, zarządzanie funduszem szkolnym miejscowym i majątkiem szkolnym, czuwanie nad właściwym stanem technicznym budynku szkolnego, gruntów i sprzętu szkolnego, organizacja szkoły, zakup i utrzymanie sprzętów szkolnych, pomoc uczniom ubogim, zabezpieczenie dokumentacji szkoły. Ważnym zadaniem rady było czuwanie nad realizacją obowiązku szkolnego (Ustawa, 1873, nr 245).

Dokonując oceny funkcjonowania rad szkolnych miejscowych, należy stwierdzić, że nie spełniały pokładanych w nich nadziei. Okazały się tworem niesprawnym, podatnym na wpływy lokalne. Działalność rad szkolnych miejscowych w tym przypadku zafałszowywała często pozytywną pracę RSK.

Inspektorzy szkolni okręgowi

21 stycznia 1872 r. RSK wysłała do rad szkolnych okręgowych instrukcję zawierającą uprawnienia dla inspektorów okręgowych. Zawarte w niej czynności urzędowe inspektora okręgowego zostały 28 listopada 1872 r. zatwierdzone reskryptem przez MWiO. Zgodnie z instrukcją najważniejszym zadaniem inspektorów było dokonywanie lustracji szkół i przygotowywanie pisemnych sprawozdań. Istotną rolę spełniały również uwagi i wskazówki o charakterze ustnym.

Biorąc pod uwagę zakres zadań, jakie powinien spełnić inspektor okręgowy, należy stwierdzić, że stanowił on ważne ogniwo w procesie nadzoru nad pracą szkół ludowych. RSK doceniła to i często zwracała uwagę radom szkolnym okręgowym, by odciążały inspektorów od prac biurowych.

Oslabienie pod koniec XIX w. zaborczego centralizmu pozwoliło na wzmocnienie roli RSK i zwiększenie znaczenia Galicji w zakresie oświaty. Urzędnicy z Galicji swoim doświadczeniem służyli przy tworzeniu urzędów szkolnych w niepodległej Polsce. Był to istotny wkład galicyjskiej administracji szkolnej w tworzenie się polskiego systemu władzy oświatowej. W tym tkwi rola i znaczenie RSK w zakresie tworzenia nadzoru szkolnego. To dzięki niej uwiadamiał się powolny wzrost jakości nadzoru pedagogicznego nad szkołami.

Dostępność do szkoły, liczba dzieci realizujących obowiązki szkolny, frekwencja uczniów podczas zajęć lekcyjnych

W zaborze austriackim już w okresie przedautonomicznym istniał przymus szkolny, który ustanowili zaborcy na mocy Konstytucji z 1850 r. (Pęcherski, Świątek, 1978, s.19). Ustawa państwowa z 1869 r. wprowadziła 8-letni obowiązek szkolny dla wszystkich dzieci w wieku 6–14 lat.

W 1873 r., opierając się na ustaleniach austriackiej ustawy rządowej, Sejm galicyjski skrócił jego realizację o 2 lata. Trwał on od ukończonego szóstego roku życia do ukończenia dwunastego roku. Dalsze kwestie obowiązku szkolnego regulowały kolejne akty prawne: ustawa z 2 maja 1883 r. i z 2 lutego 1885 r. Ustawa krajowa z 1885 r. nałożyła na uczniów, którzy ukończyli szkołę ludową pospolitą, a nie uczęszczali do szkoły wydziałowej lub innego zakładu naukowego, obowiązek uczęszczania na kurs nauki dopełniającej przez 3 lata.

Kolejnym aktem prawnym regulującym problem obowiązku szkolnego była ustawa szkolna z 1895 r. Zgodnie z postanowieniami zapisanymi w art. 30 i 31 obowiązek szkolny zaczynał się z ukończeniem szóstego roku życia (Ustawa, 1897, nr 57; Ruta, 1980, s. 11; Trzebiatowski, 1970, s. 24).

Podział szkół na dwa typy: miejski i wiejski spowodował obniżenie wymogów programowych w tych ostatnich i doprowadził do

ograniczenie poziomu kształcenia dzieci wiejskich. Nie wyrównywały go wynikające z ustawy z 1895 r. kursy nauki dopełniającej mające na celu uzupełnienie wiedzy dzieci na wsi. W kursach uczestniczyć mogły dzieci, które ukończyły naukę na danym poziomie szkoły ludowej.

Biorąc pod uwagę powyższe dane, zauważamy wyraźnie pozytywny wymiar działań RSK w zakresie liczby dzieci uczęszczających do szkoły ludowej publicznej. Porównując lata 1869 i 1912, zauważamy, że liczba uczniów w tym okresie zwiększyła się ze 161 737 do 1 182 974, czyli nastąpił wzrost o 921 311 (85,0%). Wskaźnik realizacji obowiązku szkolnego wzrósł z ok. 39% w 1871 r. do 80,6% w roku szkolnym 1907/1908 (Sprawozdanie RSK, 1909, s. VII),

a więc prawie 3-krotnie. Czy byłoby to możliwe nawet w warunkach autonomicznych, ale bez konkretnej władzy szkolnej? Raczej nie i to jest dowód na to, że RSK mimo szeregu przeciwności spełniła swoje zadanie.

Z tych doświadczeń będzie korzystać szkolnictwo II Rzeczypospolitej, dla którego jednym z najważniejszych problemów do rozwiązania w obrębie szkolnictwa powszechnego na progu niepodległego państwa polskiego będzie kwestia dalszego wdrożenia, a potem realizacji obowiązku szkolnego.

Zmiany w zakresie treści programów nauczania

W szkołach ludowych w Galicji do 1875 r. obowiązywały programy i plany naukowe przyjęte jeszcze w okresie przed autonomią. Ustawa z 1869 r. wprowadziła pewne zmiany dotyczące nauki pisania i czytania w języku polskim, wiadomości z geografii, historii, przyrody, gospodarstwa wiejskiego oraz poszerzane wiadomości z matematyki. W programie pracy wychowawczej większy nacisk został położony na treści narodowe, polskie.

W wyniku toczącej się dyskusji nad programowym charakterem szkół ludowych w 1883 r. nadano im kierunek bardziej praktyczny (Dz.U. Pań., 1883, nr 53; Kasperek, 1885, s. 2667), a w 1885 r. plany nauki dostosowano do założeń organizacyjnych.

W 1893 r. w szkolnictwie ludowym nastąpiły zmiany programów w związku z podzieleniem szkół ludowych na dwie kategorie: wiejską i miejską. Ustawa z 1895 r. wprowadziła kursy nauki dopełniającej. Miały one trwać 3 lata i utrwalić nabyte w szkole umiejętności, szczególnie w zakresie pisania, rachunków i czytania. W programie kursu znajdowały się również treści teoretyczne i praktyczne związane z prowadzeniem gospodarstwa wiejskiego. Programy nauczania w szkołach wiejskich zawężyły kształcenie ogólne na korzyść praktycznego o wyraźnym profilu rolniczym. W okresie sprawowania funkcji kierowniczej w RSK przez Michała Bobrzyńskiego ukształtowała się w ten sposób szkoła ludowa wiejska.

Analizując poziom nauczania w szkołach ludowych, można zauważyć, że powoli, ale systematycznie się podnosił, co m.in. RSK odnotowała w swoim sprawozdaniu o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1907/1908.

Działania RSK w dziedzinie wychowania i opieki

Działania RSK doprowadziły do wyodrębnienia się higieny szkolnej z higieny ogólnej oraz w dużej mierze przyczyniły się do budowania świadomości społecznej w tym zakresie. RSK starała się też zorganizować w sposób szczególnie pomoc materialną dla dzieci biednych w zakresie książek, zeszytów i innych przyborów szkolnych. Zobowiązywała do udzielania tej pomocy także rady szkolne miejscowe.

Oprócz wydawania zaleceń i instrukcji w sprawie wycieczek RSK również wskazywała na konieczność ich odbywania w związku z realizacją poszczególnych treści nauczania. W miarę upływu czasu pozytywnie zaczęła się ustosunkowywać do organizowania przez szkoły imprez i uroczystości, także o charakterze narodowym.

Wzmacniała w ten sposób kulturotwórczą rolę szkoły w środowisku lokalnym. RSK rozwinęła też ideę pracy wychowawczej i opiekuńczej w szkołach ludowych Galicji. Przyczyniła się ponadto w sposób pozytywny do rozwoju ruchu charytatywnego i instytucji opiekuńczo-wychowawczych.

Wzrost liczby nauczycieli wykwalifikowanych oraz rozwój seminariów nauczycielskich

Podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli szkół ludowych wiąże się nierozdzielnie z dziejami seminariów nauczycielskich, a te z kolei były organizowane i nadzorowane przez RSK. Tworząc formalnoprawne wymagania wobec nauczycieli, RSK tym samym również sformułowała kryteria ich oceny. Stworzony został ideał nauczyciela dokładnie wkomponowany w proces edukacyjny szkoły ludowej, który opierał się na wychowaniu religijnym będącym podstawą funkcjonowania społeczeństwa.

W 1871 r. na terenie Galicji funkcjonowało 9 seminariów kształcących nauczycieli ludowych. W 1910 r. było już 13 seminariów męskich i 3 żeńskie. Oprócz państwowych funkcjonowało 8 seminariów prywatnych. W 1914 r. było zorganizowanych już 18 seminariów, w tym 4 przeznaczonej dla kobiet i 14 dla mężczyzn (Meissner, 1996, s. 35). Funkcjonowały także żywiołowo rozwijające się seminaria prywatne. Było ich w tym okresie 25 – jedno męskie i pozostałe żeńskie. Na rozwój seminariów prywatnych miał wpływ duży napływ do nich dziewcząt widoczny po 1895 i 1900 r.

W 1907 r. seminaria zostały podzielone na dwa typy: wyższy (przygotowujący nauczycieli do pracy w szkołach miejskich) i niższy (przygotowujący nauczycieli do pracy w szkołach wiejskich), przy czym należy podkreślić, że nauczyciel wiejski odgrywał o wiele większą rolę w swoim środowisku niż miejski w mieście.

Działalność RSK w zakresie kształcenia nauczycieli doprowadziła do znacznego ich wzrostu liczebnego. W stosunku do 1868 r. w 1913 r. liczba nauczycieli zwiększyła się ponad 3 razy. Było to wielkie osiągnięcia seminariów nauczycielskich oraz ogromny wysiłek ubożego ekonomicznie regionu powodujący jednak pozytywny wzrost świadomości społecznej. Przykładowo w roku szkolnym 1875/1876 liczba nauczycieli niewykwalifikowanych wynosiła 1061 (31,7%), a w roku szkolnym 1910/1911 już tylko 169 (1,1%) (Falkiewicz, 1899, s. 120).

Obok form i instytucji kształcenia nauczycieli, które funkcjonowały w określonych ramach organizacyjno-czasowych, prowadzonych pod odpowiednim

kierownictwem, kończących się egzaminem i dających odpowiednie kwalifikacje istniały formy przejściowe i doraźne. Były to przede wszystkim kursy i konferencje.

Polityka i działalność RSK doprowadziły nie tylko do wzrostu liczby nauczycieli i podniesienia poziomu ich kwalifikacji, ale także budowy świadomości edukacyjnej i zawodowej nauczycieli, oraz, co jest niezwykle ważne, wśród społeczności lokalnych rozbudziły aspiracje społeczne. Absolwenci seminariów wnieśli poważny wkład również do odbudowy szkolnictwa polskiego po 1918 r. na terenach, gdzie brakowało polskich nauczycieli, szczególnie na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, ale i pruskiego. Mimo krytycznych uwag dotyczących niskiego poziomu kształcenia w seminariach galicyjskich to jednak właśnie one zaspokajały tę potrzebę. Nauczyciele wykształceni w tych seminariach stanowili jedyną grupę posiadającą kwalifikacje.

Kadra pedagogiczna seminariów nauczycielskich tworzyła też podręczniki do nauczania takich przedmiotów, jak: geografia, historia, śpiew, gimnastyka, rysunki, higiena, kaligrafia, gospodarstwo wiejskie. Mimo że podręczniki te reprezentowały różny poziom merytoryczny i metodyczny oraz często nawiązywały do założeń austriackiej pedagogiki, to jednak stanowiły dorobek polskiej myśli pedagogicznej. Pełniły funkcję naukową, poznawczą i wychowawczą, z których korzystali nauczyciele dłużej jeszcze w niepodległej Polsce.

Nauczyciele wykształceni w seminariach zaboru austriackiego do końca lat 20. stanowili znaczną część kadry pedagogicznej. Traktowani jak urzędnicy, kształceni w duchu lojalności wobec władz austriackich, po odzyskaniu niepodległości przewartościowują swoje postawy, w których pojawiają się elementy patriotyzmu i poczucia wartości narodu polskiego. Zmiany zaczęły pojawić się także w metodach pracy nauczycieli. Wbrew zachowawczym postawom części administracji szkolnej nauczyciele zaczęli w pracy dydaktycznej i wychowawczej wprowadzać elementy patriotyzmu, poszanowania Ojczyzny i narodowej kultury. W tym zakresie nauczyciele szkół ludowych Galicji również zaznaczyli swój duży wpływ. Władze państwowe i oświatowe zdawały sobie sprawę, że w utrzymaniu tożsamości narodowej społeczeństwa ważną rolę odegrają nauczyciele. W tym kontekście jawi się pozytywna rola nauczycieli galicyjskich szkół ludowych.

Reasumując, należy stwierdzić, iż seminaria nauczycielskie działające w Polsce w okresie międzywojennym zarówno w swojej ogólnej koncepcji, jak i pod względem rozwiązań bardziej szczegółowych korzystały z osiągnięć seminariów galicyjskich.

Regulacja statusu prawnego nauczycieli

Ustawa krajowa dotycząca nauczycieli szkół ludowych została wydana 2 maja 1873 r. (Kasperek, 1885, s. 2772) i modyfikowana kilkakrotnie w kolejnych latach. Nauczyciel jako urzędnik państwowy powinien być posłuszny cesa-

rzowi Austrii i jego następcom. Status urzędnika państwowego nie zapewniał uczącym odpowiedniego zabezpieczenia materialnego, co powodowało, że w dużej mierze byli oni uzależnieni od pomocy finansowej gminy i lokalnego środowiska. Szczególnie niskie były płace nauczycieli wiejskich, zaś lepiej zarabiali uczący w szkołach ludowych w mieście oraz szkołach wydziałowych. Płace nauczycieli szkół ludowych na terenie Galicji należały do grupy najniższych.

Status społeczny nauczycieli szkół ludowych często był deprecjonowany przez przedstawicieli warstw wyższych, którzy mieli znaczny wpływ na obsadzanie posad nauczycielskich. Lekceważenie nauczycieli szkół ludowych wynikało także z faktu, że większość z nich pochodziła ze środowisk chłopskich, robotniczych lub drobnomieszczańskich. Zwiększające się obowiązki szkolne, brak poczucia stabilizacji poprzez ciągłe przenoszenie, skromne wynagrodzenie nie przyczyniały się do budowy prestiżu dla tego zawodu. Dochodziły do tego ograniczone kontakty służbowe z innymi grupami zawodowymi, a także towarzyskie. Szczególnie było to widoczne w środowiskach wiejskich. Nierzadko w mieście zawód nauczyciela był niżej ceniony niż żandarma, urzędnika podatkowego czy woźnego w sądzie.

Kończąc kwestię kadry nauczycielskiej, należy podkreślić, że nie we wszystkich aspektach pragmatyki służbowej udało się RSK rozwiązać problemy nurtujące nauczycieli szkół.

Troska o bazę materialną szkół ludowych

RSK, przejmując nadzór nad szkołami ludowymi, zobowiązywała do troski o ich bazę materialną. Funkcjonująca wówczas baza materialna szkolnictwa ludowego Galicji nie zaspokajała jego potrzeb zarówno w zakresie liczby budynków szkolnych i ich stanu technicznego, jak i pomocy dydaktycznych, sprzętu oraz problemów związanych z bieżącym utrzymaniem.

Przyjmując jednolity styl w zakresie wymogów, architektury i urządzania budynków szkolnych, RSK wyposażała się w instrument umożliwiający jej oddziaływanie na decyzyjność czynników gminnych, które wcześniej same ponosiły koszty budowy i prowadziły nadzór nad budową obiektu szkolnego. Określała ona zasiłek należący się funduszowi szkolnemu miejscowemu z funduszu krajowego na budowę, przebudowę i potrzeby rzeczowe szkół. Ponadto miała nadzór i kontrolę nad funduszami szkolnymi miejscowymi w sposób określony przez nią. Przedmiotem zainteresowania RSK były też elementy wyposażenia szkolnego.

Podsumowując, należy stwierdzić obiektywnie, że działania RSK, być może niewykorzystane do końca efektywnie w wyniku sporów politycznych czy społecznych, nie zabezpieczały potrzeb materialnych szkół ludowych, jednak przyniosły w tym zakresie także wymierne pozytywne rezultaty. Przykładowo na początku XX w. zwiększyła się liczba szkół, w których wyposażenie oceniane

było jako bardzo dobre i dobre. W roku szkolnym 1911/1912 z wyposażeniem bardzo dobrym było 1236 szkół, dobrym – 2437, odpowiednim – 1619 i nieodpowiednim – 288 (Sprawozdanie RSK, 1913, s. XLI).

Istnienie określonych przepisów oraz w miarę rozsądne ich stosowanie to szacunek nauczycieli do prawa

Istnienie przepisów wyrabiało u nauczycieli poszanowanie prawa. Jest to również zasługą RSK. Szczególnie poszanowanie prawa miało ważne znaczenie w chaosie tworzenia się systemu oświatowego niepodległej Polski. Galicyjskie przepisy prawne znalazły swoje odzwierciedlenie w polskiej pragmatyce nauczycielskiej lat 20.

Ocena

Do pozytywnych efektów działań RSK należy zaliczyć:

- wzrost liczby szkół,
- zmniejszanie się liczby szkół nieczynnych i gmin bezszkolnych,
- doskonalenie procesu zarządzania oświatą, począwszy od terenowych organów RSK do kierowników szkół włącznie,
- wzrost liczby nauczycieli i doprowadzenie do budowy ich świadomości zawodowej,
- podniesienie poziomu kwalifikacji nauczycieli i organizowanie różnych form ich doskonalenia,
- popieranie rozwoju czasopism pedagogicznych,
- rozwój i wspieranie postępowego ruchu związkowego,
- wzrost liczby uczniów i wskaźnika realizacji obowiązku szkolnego, co wpływało korzystnie na zmniejszanie się poziomu analfabetyzmu w Galicji,
- rozpoczęcie procesu modernizacji programów i podręczników szkolnych,
- inspirowanie działań wychowawczych szkół i tym samym budowanie kulturotwórczej roli szkoły w środowisku oraz rozwoju ruchu charytatywnego,
- wzbogacanie bazy dydaktycznej i materialnej szkół,
- stworzenie systemu nadzoru.

Nie podlega dyskusji także fakt, że wiele jej działań uległo osłabieniu oraz zaniechaniu w wyniku etnicznych i narodowych sporów. W wielu przypadkach postępowe idee i programy oświatowe nie znajdowały zrozumienia nie tylko z braku odpowiedniej świadomości, ale po prostu z braku zwykłej ludzkiej woli w dążeniu do przemian.

W terenie uwidaczniał się często przejaw niskiego lub braku w ogóle rzeczywistego zaangażowania się pracowników oświaty w działania podejmowane przez RSK. Na jej działaniach na pewno zaważyła nie zawsze racjonalna krytyka ze strony skrajnych orientacji politycznych czy narodowościowych. Tak jak stosunki polityczne, społeczne, tak samo też sytuacja gospodarcza Galicji często

negatywnie rzutowała na realizację postulatów RSK. Wszystko to rodziło nie zawsze zasadne protesty i krytykę niedoskonałości systemu oświatowego niezawinione jednak przez RSK.

Nie udało się RSK do końca (mimo poprawy):

- zakończyć proces polepszania bazy materialnej,
- poprawić materialnego bytu nauczycieli i prestiżu tego zawodu,
- rozstrzygnąć kwestii organizacyjnych,
- wygasić historyczne niechęci i spory narodowościowe oraz religijne,
- pozyskać lokalne władze samorządowe do inicjatyw oświatowych,
- zmienić wśród części rodziców świadomość co do potrzeby kształcenia dzieci i roli szkoły w lokalnym środowisku,
- pozyskać do swoich idei części pracowników nadzoru pedagogicznego.

Działalności RSK nie można jednoznacznie oceniać. Można w niej wyróżnić okresy gorsze i lepsze, niezbyt pozytywne i jednoznacznie pozytywne. Już sam fakt jej powstania należy uznać za wydarzenie ważne i w swoich skutkach bardzo pozytywne. Mając na uwadze ówczesną rzeczywistość polityczną, nawet tej autonomicznej Galicji, oraz panujące na jej obszarze stosunki społeczno-ekonomiczne, bez istnienia RSK jako konkretnej władzy szkolnej losy polskiej szkoły ludowej byłyby opłakane. Można stwierdzić, że to dzięki RSK możliwe były do stworzenia w autonomicznej Galicji warunki do wdrożenia przemian mających historyczne znaczenie w dziedzinie edukacji i polityki oświatowej. Biorąc pod uwagę, że od momentu powstania RSK musiała się przeciwstawić wpływom stronnictw politycznych, naciskom narodowościowym i koniunkturalnym postawom niektórych posłów Sejmu Krajowego, należy zauważyć, że jej działania miały charakter konsekwentny i świadomy.

Podsumowując, należy stwierdzić obiektywnie, że działania RSK, być może niewykorzystane do końca efektywnie w wyniku sporów politycznych czy społecznych, nie zabezpieczały potrzeb materialnych szkół ludowych, jednak przyniosły w tym zakresie także wymierne pozytywne rezultaty.

Literatura

- Dutkova, R. (1995). *Polityka szkolna w Galicji 1866–1890 w Galicja i jej dziedzictwo*. T. 3: *Nauka i oświata*. Rzeszów: Wyd. WSP w Rzeszowie.
- Engelbrecht, H. (1986). *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*. T. 4: *Von 1848 bis zum Ende Monarchie*. Wien. Österreichischer Bundesverlag.
- Falkiewicz, K. (1899). *Rozwój szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1848–1898*. Lwów [b. w.].
- Kasperek, J.R. (1884, 1885). *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim obowiązujących*. T. 1, 4. Lwów. Nakład Wydawcy.
- Majorek, C. (1980). *Projekty reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii (1860–1873)*. Wrocław: P.A.N.
- Meissner, A. (1996). Dorobek pisarski kadry pedagogicznej seminariów nauczycielskich. W: A. Meissner (red.), *Galicja i jej dziedzictwo. Nauczyciele galicyjscy*. T. 6. Rzeszów: Wyd. WSP w Rzeszowie.

- Pęcherski, M., Świątek, M. (1978). *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977*. Warszawa: PWN.
- Ruta, Z. (1980). *Szkolnictwo powszechne w okręgu szkolnym krakowskim w latach 1918–1939*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Trzebiatowski, K. (1970). *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918–1923*. Wrocław: PAN.
- Sprawozdanie RSK o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1907–1908* (1909). Lwów. Nakład c.k. Rada Szkolna Krajowa.
- Sprawozdanie RSK o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911–1912* (1913). Lwów. Nakład c.k. Rada Szkolna Krajowa.
- Ustawa szkolna państwowa z 2.05.1883. Dz.U. Państw., 1883, nr 53.
- Ustawa z 25.06.1873 o władzach nadzorczych miejscowych i okręgowych dla szkół ludowych. Dz.U. i Rozporządzeń Krajowych, 1873, nr 245.
- Ustawa z 25.06.1873 o władzach nadzorczych miejscowych i okręgowych dla szkół ludowych. Dz.U. i Rozporządzeń Krajowych, 1873, nr 255.
- Ustawa z 23.05.1895 o zakładaniu i urządzaniu publicznych szkół ludowych i obowiązku posyłania do nich dzieci. Dz.U. i Rozporządzeń Krajowych, 1897, nr 57.